

РОЗДІЛ IV. Духовність,

наука, освіта, виховання.

ШЕВЧЕНКО П. І.,

м. Кривий Ріг

І. Г. ПЕСТАЛОЦЦІ ПРО РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ОСВІТИ ТА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ

Життєвий шлях, педагогічна і літературна діяльність великого швейцарського педагога, гуманіста, демократа і просвітителя Іогана Генріха Песталоцці (1746-1827) були присвячені боротьбі за покращення навчання і виховання дітей простого народу, за розвиток його духовності.

В молоді роки він помилково розглядав виховання як основний засіб зміни суспільства (ми знаємо, що в зміні суспільства одного виховання недостатньо) високо оцінював роль виховання в формуванні особистості дитини. І. Г. Песталоцці намагався покращити життя народу, навчивши його культурі землеробства, надати йому «допомогу шляхом самопомоги», але життя показало, що це був хибний шлях. Більше п'ятдесяти років свого життя він віддав розробці методів навчання початкової школи, теорії елементарної освіти, теорії розвиваючого навчання.

І. Г. Песталоцці в 1774-1780 рр. у Нейгофській садибі організує притулок для дітей-сиріт, де вони виховувалися, навчалися і займалися продуктивною працею в сільському господарстві, а також вчилися прясти і ткати в майстернях, готувалися до індустріальної праці, але це поєднання носило механічний характер. У притулку діти не тільки навчалися і працювали, щоб утримувати себе. З ними проводили велику виховну роботу, розвивали фізичні й духовні сили, зміцнювали здоров'я, вчили мислити, виробляли навички моральної поведінки, виховували повагу до старших, скромність, любов до праці. Сподівання І. Г. Песталоцці на те, що діти своєю працею в майстернях зможуть утримати притулок не підтвердилися. Педагог високо оцінював працю, перш за все, як засіб виховання і проявляв турботу про розвиток розумових і моральних якостей вихованців, їх духовного зростання. Він відзначав у своїх листах

до друзів, що дитяча праця позитивно впливає на їх виховання і розумовий розвиток у поєднанні з педагогічним вихованням. «Заклад для бідних» у Нейгофі, де Песталоцці вперше здійснив ідею поєднання навчання дітей з працею, не одержав підтримки з боку громадськості, заможних людей, і він змушений був його закрити.

Соціально-педагогічні ідеї про навчання і виховання в притулку для бідних Песталоцці розкриває в романі «Лінгард і Гертруда», де змальовує свої мрії про знищення бідності за допомогою правильно поставленого виховання.

В грудні 1798 р., після революції в Швейцарії, Песталоцці направляєтся до міста Станці для роботи з дітьми-сиротами, які були розташовані в приміщенні колишнього монастиря. В роботі з дітьми він широко використовує методи сімейного виховання. За короткий час І. Г. Песталоцці вдалося створити дружний дитячий колектив, в якому широко використовувалася суспільна праця. Але тут він розглядав працю вихованців з точки зору їх фізичної підготовки до праці. В результаті він зробив цінний висновок, що поєднання навчання з працею в повній мірі відповідає психології дітей, їх природному прагненню до діяльності і дозволяє проводити навчання так, що воно «...не требует и десятой доли времени и усилий, обычно затрачиваемых на него» (И. Г. Песталоцци. Сочинения. - М., 1981. - Т. 2. - С. 72). І. Г. Песталоцці відмовляється від механічного поєднання навчання з працею. Праця дітей в притулку Станці була відокремлена від навчання: «время на труд и учение у нас теперь распределено следующим образом: с шести утра до восьми - учебные занятия, затем часы до четырех дня отводятся работе, после этого до восьми вечера - снова учебные занятия. Состояние здоровья воспитанников все лучше и лучше» (Там же. - Т. 1. - С. 17).

Підводячи підсумок виховної роботи в Станці, Песталоцці зробив важливий для педагогічної науки висновок про необхідність встановлення внутрішнього зв'язку між навчанням і працею, який був сформульований таким чином: «...прежде чем могла зайти речь о таком слиянии, необходимо было организовать начальную стадию учения и труда отдельно и независимо друг от друга, а также выяснить своеобразие и особенности каждого из этих видов деятельности» (Там же.-Т.2.-С.69).

Пошуки нових шляхів трудового навчання, морального виховання, розвитку духовного життя дітей, якими займався І. Г. Песталоцці були досить ефективними: саме в Станці у нього зароджуються ідеї про розвиваюче шкільне навчання і

елементарну освіту, які б сприяли розвитку розумових здібностей дитини. Але притулок було закрито Швейцарським урядом, і Песталоцці в 1800 р. створює Бургдорфський інститут (де була розташована середня школа з інтернатом і при ній семінарія для підготовки вчителів).

В Бургдорфі І. Г. Песталоцці далі розвиває ідею теорії елементарної освіти, але вже навчаючи дітей із заможних сімей. Він зосереджує свою увагу на вивченні і розвитку розумових здібностей дітей, враховуючи природновідповідний розвиток дитини. В Бургдорфі він продовжує працювати над теорією елементарної освіти. Разом з вчителями пише шість книг для початкової школи, які розкривають методику розвиваючого навчання.

А в 1804 році Песталоцці переводить свій інститут з Бургдорфа (йому відмовили в оренді приміщення) в м. Івердон (Іфертен), де він існував до 1825 р. В цей період Песталоцці продовжує розробляти теорію елементарної розумової, моральної, фізичної і трудової освіти, гармонійного розвитку дитини і її духовності.

В 1804-1806 рр. І. Г. Песталоцці розробляє метод морального виховання, пише низку статей, де розкриває свій досвід: «Что дает метод уму й сердцу» і інші. Після розробки теорії моральної елементарної освіти, переходить до розробки «метода» - елементарної фізичної освіти, тісно пов'язаної з підготовкою до трудової діяльності.

Свої соціально-педагогічні ідеї, направлені на розвиток духовних сил простого народу і на цій основі всебічну його підготовку до роботи на фабриках і заводах, в індустрії, Песталоцці намагався здійснити в спеціальних навчально-виховних закладах. Він пише статті на цю тему, а також звертається до урядових кіл і друзів по матеріальну допомогу. Одна із статей називалась «Цель и план воспитательного учреждения для бедных» (1805).

Івердонський інститут мав світову славу. У ньому навчалися діти багатих батьків різних країн світу. Інститут відвідували письменники, вчені і інші знамениті сучасники Песталоцці, але успіх не радував його.

І. Г. Песталоцці все життя намагався працювати з селянськими дітьми і підготувати їх до життя, а дітей Івердонського інституту потрібно було готувати до вступу у вищі навчальні заклади.

У вересні 1818 р. І. Г. Песталоцці робить ще одну спробу здійснити проект організації навчально-виховного закладу для

селянських дітей. На кошти, що він одержав від реалізації першого видання збірки своїх творів, відкрив школу для бідних дітей в містечку Клінді, де продовжив запровадження досвіду поєднання навчання з працею. Протягом шести років І. Г. Песталоцці витрачає останні кошти на утримання цієї школи, яка за його задумом повинна була готувати народних вчителів для роботи за його «методом». Але відбувся тільки один випуск, і він змушений був закрити цей навчальний заклад. Так його ідеї, його намагання покращити виховання селянських дітей, сприяти розвитку їх природних сил і здібностей, їх духовності, а на цій основі покращити і соціальні умови життя селян, потерпіли поразку.

У 1825 р. І. Г. Песталоцці змушений був закрити Івердонський інститут і повернутися в Нейгоф, де в 1826 р. написав свою останню працю «Лебедина пісня», в якій підвів підсумки своєї педагогічної діяльності. У всіх його творах і особливо в «Лебединій пісні» підкреслювалося, що професійна освіта повинна бути підпорядкована загальнолюдському вихованню; що одержуючи необхідну для майбутнього життя підготовку, діти трудового народу повинні мати розвинені розумові, фізичні, моральні і духовні сили. Цей принцип був покладений і в основу розробленої І. Г. Песталоцці теорії елементарної освіти, яка за його словами тримається на якостях людської природи.

І. Г. Песталоцці поставив однією із важливих педагогічних проблем питання про значення виховання в розвитку дитини. Виховання, відзначає І. Г. Песталоцці, може бути успішним лише в тому випадку, якщо воно має природовідповідний характер, тобто проводиться у відповідності з особливостями самої людської природи, відповідає її розвитку.

Навчання, за його глибоким переконанням, повинно мати розвиваючий характер і не тільки діяти на розум, але відповідно впливати на почуття, волю, характер дитини, озброювати її необхідними для життя уміннями і навичками.

Виходячи із цього, І. Г. Песталоцці розрізняв засоби розвитку основних сил людської природи і засоби, за допомогою яких дитина засвоює знання і навички, які дають йому можливість застосовувати його загальнолюдські сили в конкретних життєвих умовах. І. Г. Песталоцці вимагав, щоб у школі мала місце багатостороння діяльність дітей, яка б сприяла розвитку їх розуму, серця і руки. З цим аспектом педагогічної теорії пов'язана розроблена ним ідея про розвиваюче шкільне навчання, яка була підхоплена пізніше представниками

предової педагогічної теорії. В розумінні І. Г. Песталоцці, виховання є природовідповідним лише в тому випадку, якщо воно сприяє розвитку закладених в природі дитини потенціальних внутрішніх сил.

І. Г. Песталоцці шукає такий метод, який дав би можливість вихователю розвивати розумові і фізичні сили дитини, не даючи непосильних задач. І. Г. Песталоцці в результаті експериментальних досліджень розробляє свій метод в ступенку теорію елементарної освіти, суть якої полягає не тільки в тому, щоб знайти правильний метод навчання, а в тому, щоб знайти правильний метод розвитку всіх сил і здібностей людини.

У «Лебединій пісні» І. Г. Песталоцці відмічає, що повного досягнення гармонії між притаманними дитині духовними і фізичними задатками дуже важко досягти, тому що у різних людей різні задатки і сили. Але в процесі елементарної освіти потрібно наблизитися до окремих сторін бажаної гармонії. І. Г. Песталоцці розробляв конкретні шляхи реалізації окремих сторін елементарної освіти. Ідея гармонійного, всебічного розвитку особистості лежить в основі теорії елементарної освіти, яку він почав розробляти ще перебуваючи в Станці, а пізніше в Бургдорфі та Івертоні. І. Г. Песталоцці відмічав, що в людській природі закладені розумові, фізичні і моральні сили, тому і теорію елементарної освіти слід розділити на теорії елементарної розумової, фізичної і моральної освіти. І. Г. Песталоцці завжди підкреслював, що всі три сторони елементарної освіти потрібно здійснювати в найтіснішому зв'язку.

Свою теорію освіти формування людської особистості І. Г. Песталоцці назвав елементарною, оскільки вона вимагає, щоб вихователь, здійснюючи природовідповідний розвиток розумових, фізичних і моральних сил дитини, завжди розпочинав з найпростіших елементів освіти, і йшов до більш складних. Без збудження самодіяльності, без прояву активності, як в розумовому, так і в фізичному та моральному відношеннях І. Г. Песталоцці не вважав можливим здійснювати природний розвиток дитини. Це положення збагатило педагогічну науку.

І. Г. Песталоцці виділяв і другу, не менш важливу задачу навчання - забезпечення учнів знаннями. Він різко критикував часну йому школу за відірваність від життя, за механічне навчання, внаслідок якого притупляються, а не розвиваються виховні сили дитини, за відірваність навчання від морального виховання. І. Г. Песталоцці мріяв про створення такої системи освіти, яка б дала можливість дітям незалежно від їх походження, соціального стану та матеріальної забезпеченості

розвивати в народній школі свої природні здібності, отримувати загальнолюдське виховання, на базі якого повинна в майбутньому будуватись професійна підготовка.

Розробляючи теорію елементарної освіти, І. Г. Песталоцці поклав початок концепції формальної освіти: «Развитие способностей - это то, к чему мы стремимся в первую очередь, мы всегда используем те предметы, которым мы обучаем, больше как средство духовного развития, чем как средство приобретения знаний» (Тем же. - Т. I. - С. 31). Прихильники теорії формальної освіти вважали основним завданням навчання розвиток в учнів спостережливості, мислення, пам'яті, уваги й інших психічних функцій. Прихильники теорії матеріальної освіти на перший план ставили питання озброєння учнів реальними знаннями. Разом з тим, слід відзначити, що обидві ці задачі єдині й нерозривні, як пізніше писав К. Д. Ушинський. І протиставляти ці теорії було б неправомірно.

Незважаючи на певні недоліки, які має теорія елементарної освіти І. Г. Песталоцці в інтелектуальному аспекті, потрібно мати на увазі, що вона покликана надати навчанню дійсно розвиваючий характер. Справа не тільки в тому, щоб дати дитині суму знань, а й у тому, щоб розвивати її розум, здатність самостійно вирішувати питання, які виникають у процесі пізнання, розвивати внутрішні сили, збагатити її духовність. Через усі твори цього геніального педагога проходить думка про те, що навчання повинно збуджувати активність учнів, стимулювати розвиток їхніх задатків і творчих сил, формувати необхідні уміння і внутрішню потребу самостійно здобувати знання.

Теорія розвиваючого навчання, розвиток духовних сил учнів І. Г. Песталоцці не втратила свого значення й у наші дні.